

М. В. Савчук

Гумористично-сатирична періодика

ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНА ПЕРІОДИКА Історія розвитку Г.-с. п. сягає 1860-х рр., коли одночасно у Сх. і Зх. Україні з'явилися перші рукописні гуморист. газети: «Помийниця» (1863–64; видавали студенти і випускники Університету св. Володимира у Києві, чл. «Громади»); «Клепайло» (1860-і рр.; видавали учні Львів. духов. семінарії); «Гомонь», «Фърман», «Жельман» (одна й та ж газета, яка через цензуру змінювала назви; видавав у Львів. духов. семінарії О. Партицький). 1864 у Львові з'явилася перша друкована гуморист. укр. г. «Дуля» (видавець М. Поремба).

1863–1914 на укр. землях, які перебували у складі Австро-Угорщини (нині зх. області України та частина тер. Польщі), виходило 17 укр. сатир.-гуморист. часописів, серед яких: «*Страхопудъ*» (1863–1905, 1912–13) – журнал, який виходив етимол. правописом двічі на місяць у Відні, Львові та мав виразне москвофіл. спрямування (видавці Й. Ливчак, В. Стебельський, С. Лабаш, О. Мончаловський, Г. Гануляк); «Кропило» (1869, м. Коломия, нині Івано-Фр. обл.) – перше такого типу регіонал. укр. видання; «Сова» (1871, Ужгород) – перший укр. сатир.-гуморист. часопис на Закарпатті; «Лопата» (1876, Чернівці) – перший укр. сатир.-гуморист. часопис на Буковині (видавець і ред. І. Семака); [«Зеркало»](#) (1882–83, 1886, 1889–1910) і *«Нове зеркало»* (1883–85, 1910) – видання народовців у Львові (видавці і ред. К. Устиянович, В. Нагірний, К. Левицький, Є. Олесницький, В. Левицький, І. Криловський, О. Дембіцький, Г. Іванів, І. Кульчицький; автори К. Устиянович, В. Масляк, І. Франко, В. Коцовський, І. Грабович, О. Здерковський, О. Маковей, В. Щурат, П. Кирчів, С. Яричевський, І. Петришин та ін.); [«Комар»](#) (1900–05, Львів) – двотижневий сатир.-гуморист. ілюстров. часопис, який тоді вважали найкращим укр. період. виданням такого типу (ред. І. Кунцевич; автори О. Левицький, О. Шпитко, Д. Макогон, І. Калитовський, С. Яричевський, Я. Весоловський, М. Яцків та ін.; карикатуристи Я. Струхманчук, Я. Пстрак). Сатир.-гуморист. часописи сміливо і гостро відгукувалися на сусп. явища свого часу і водночас захищали свої партійні (москвофіл., народов., соціаліст.) чи цехові (гімназійні, театр.) інтереси.

У той самий період на укр. теренах, які були під владою Рос. імперії (нині сх., пд., пн. й центр. області України, частина тер. в Росії та Білорусі), з'явилося 5 сатир.-гуморист. укр. часописів: «Помийниця» (1863–64), *«Шершень»*, «Забіяка» (обидва – 1906), *«Хрін»* (1908;

усі – Київ), «Шпильки» (1906, Одеса). Усі вони були невдовзі закриті імпер. владою. На той час у світі виходило загалом бл. 30 укр. сатир.-гуморист. рукопис. та друк. часописів.

Під час 1-ї світової війни з'явилася укр. військ. Г.-с. п., або стрілецька преса (преса Легіону УСС): «Самохотник» (1915–19; видавала в різних місцевостях Пресова квартира УСС, ред. А. Баб'юк, К. Кузьмович, А. Лотоцький та ін., карикатуристи О. Курилас, Л. Гец); «Бомба» (1916; видавали в похідних умовах); «Самопал» (1916); «У.С.С.» (1916–17); «Тифусна одноднівка» (1917; обидві – за ред. А. Баб'юка); «Червона калина» (1917; ред. М. Угрин-Безгрішний, карикатуристи О. Курилас та М. Гаврилко).

У період УНР (1917–20) та ЗУНР (1918–19) друкувалися часопис «Гедзь» (1917–18, Київ), тижневики [«Будяк»](#) (1917, Київ, ред. С. Паночіні) та «Газета-ракета» (1918, Одеса, ред. А. Гак), двотижневик «Реп'яхи» (1918, вміщував карикатури Стецька і Панька); місячник «Їжак» (1919, ред. П. Ковжун), літ.-політ.-гуморист. журнал укр. козака «Україна» (1920; обидва – Станіслав, нині Івано-Франківськ).

Після 1-ї світової війни на території України, що ввійшла до складу СРСР, з'явилися такі сатир.-гуморист. період. видання, як «Терниця» (1920-і рр., м. Біла Церква, нині Київ. обл.), «Життя і гумор» (1920-і рр., Житомир) та «Червоний перець» (1922, 1927–34, Харків), який виступав за українізацію і мав талановиту автуру (ред. В. Блакитний, Остап Вишня; автори Остап Вишня, Василь Чечвянський, Юхим Гедзь, Кость Котко, М. Задека, К. Гордієнко, С. Пилипенко, Юрій Вухналь, О. Слісаренко, Анатоль Гак, М. Новицький та ін.; карикатуристи Б. Кратко, О. Козюренко, Б. Шаповал, К. Заруба, О. Довженко, І. Падалка, А. Петрицький та ін.). 1922 вийшли 2 номери «Червоного перцю» заг. накладом 10 тис. прим., 1932 – 100 тис. прим.; у період «Розстріляного відродження» більшість його співроб. заарештували і знищили, а журнал припинив існування. 1941 він відновив свою діяльність, але вже під назвою «Перець». Журнал намагався стати оригін. виданням серед числен. кількості часописів, однак рад. режим 1946 гостро засудив курс редакції часопису, звинувативши у бурж.-націоналіст. діяльності; у подальший період «Перець» став надій. помічником рад. влади, хоча мав своє самобутнє обличчя, публікував багато цікавих і вдалих гуморесок, сатир. оповідань, нар. усмішок, байок (ред. Л. Паламарчук, Ф. Маківчук, О. Черногуз, Ю. Прокопенко; автори П. Глазовий, Є. Дудар, С. Олійник, М. Годованець, С. Воскрекасенко, М. Білкун, В. Іванович, І. Сварник, А. Крижанівський, О. Ковінька, А. Косматенко, О. Жолдак, В. Бойко та ін.; карикатуристи В. Литвиненко, В. Гливенко, О. Козюренко, А. Арутюнянц, В. Зелінський, К. Заруба, А. Василенко, Д. Молякевич, О. Кохан та ін.). У період своєї популярності наклад «Перцю» сягав понад 3 млн прим. У повоєнні 1940-і рр. журнал виходив ще одним виданням, з поміткою «Видання для західних областей УРСР». З'являлися й інші такого типу спецвипуски.

Найбільшого розквіту у міжвоєн. період досягла укр. Г.-с. п. Галичини. 1920–39 тут виходили: [«Комарик»](#) (1920–21, Станіслав); двотижневик [«Будяк»](#) (1921–23, Львів; автори О. Бабій, Ю. Шкрумеляк, Р. Голян, І. Ліщинський, М. Кокольський, Р. Купчинський, Л. Лепкий; карикатурист П. Ковжун); «Маски» (1923, Львів; автори М. Голубець, М. Рудницький, К. Поліщук, Ю. Шкрумеляк, О. Бабій; карикатуристи Р. Лісовський та П. Ковжун); «Розрада» (1924, Львів; видавці В. Зінкевич, А. Мороз); машинопис. ж. «Гордість нації» (1928–30, Львів; автори Д. Чайковський, С. Бандера, І. Шиманський; карикатурист Л. Сенишин); «Страхопуд» (1930, Львів), видавець якого П. Манастирський спробував зробити його наступником однойм. москвофіл. видання; рукопис. часопис «Шершень» (1931–32, Львів); двотижневик «Жорна» (1934, Львів; ред. О. Костик; автор А. Курдидик; 1935 об'єднався з «Комарем»). Г.-с. п., переважно рукописну, видавали також укр. пластуни; укр. політв'язні львів. тюрем: «Віник» (1922–23) та «Кібель» (1925–26). Значну популярність мав сатир.-гуморист. ж. [«Зизз»](#) (1924–33, Львів), який містив критичні відгуки на події тогочас. укр. життя (ред. Р. Пашківський, О. Боднарівич, Л. Лепкий; автори Р. Купчинський, М. Рудницький, Т. Крушельницький, Є. Пеленський, Т. Курпіта, Р. Завадович та ін.; карикатуристи Е. Козак, М. Бутович, П. Ковжун, Л. Гец, П. Холодний-молодший, Р. Лісовський, Р. Чорній).

Вершиною укр. Г.-с. п. став місячник, а згодом двотижневик, тижневик [«Комар»](#) (1933–39, Львів), який користувався значною популярністю серед читачів. Найбільший наклад журналу за період його існування становив 7 тис. прим. Відп. ред. Л. Чубатий (1933–38) та Е. Козак (1938–39, також карикатурист), автори І. Керницький, Т. Курпіта, В. Поліщук, М. Голинський, І. Гірний, Л. Лепкий, І. Чорнобривий, Ю. Шкрумеляк та ін.; карикатуристи Л. Сенишин, Р. Пашківський, М. Левицький та ін. Серед найцікавіших рубрик журналу – «Кум Гаврило Чіп і кум Кирило Ціп політикують», «Кума Палажка і кума Параска», «Калямбури». «Комар» містив також дописи з різних сіл і міст Галичини, фейлетони, спрямов. проти СРСР і Сталіна, гострі статті про галиц. політиків, громад. і церк. діячів. Польс. цензура неодноразово конфісковувала не лише окремі публікації «Комара», але й цілі сторінки, а самі видавці зазнавали утисків як польс., так і рад. влади. 1939–41 більшов. влада видавала у Львові укр. і польс. мовами ілюстров. сатир.-гуморист. ж. «“Крокодил” на Західній Україні». У період нац.-визв. боротьби 1940–50-х рр. УПА видавала підпіл. «Український перець» (1944–47, ілюстрував Н. Хасевич), де друкували матеріали на тему визв. боротьби та статті, спрямов. проти ворогів України. На укр. землях, які були в той час у складі Чехо-Словаччини (нині тер. Закарп. обл.), виходили «Сова» (1922–23, Ужгород) та «Ку-Ку» (1931–33, Мукачеве), а на тих, що були у складі Румунії (нині тер. Чернів. обл. та частина тер. Румунії), – «Щипавка» (1921–22, ред. і видавець А. Данилевич); «Жало» (1926); [«Будяк»](#) (1930–31, ред. М. Атаманюк); «Чортополох» (1936–37; усі – Чернівці). 1925 в Україні та за її межами виходило 25 укр. сатир.-гуморист. газет і журналів. Загалом 1920–39 побачили світ бл. 100 укр. рукопис., машинопис. і друков. сатир.-гуморист. часописів.

Окреме місце в укр. Г.-с. п. посідає т. зв. таборова преса, яка почала з'являтися від 1920-х рр., коли тисячі вояків Армії УНР опинилися у таборах для полонених та інтернованих на тер. Польщі: «Лежух» (1920–21, Тухоля), «Грімаса» (1921, Александрув Куявський), «Око» (1920–21, Каліш), «Будяк» (1920–21, Ланцут, Стшалків), «Блоха» (1921, Стшалків), «Колючки» (1921, 1926–31, Тарнув, Ченстохова, Каліш, Варшава) та ін. Загалом на поч. 1920-х рр. у цих таборах з'явилося майже 20 сатир.-гуморист. рукопис. та машинописних часописів. Такого ж типу видання виходили у Чехо-Словаччині у 1920–30-х рр., найвідоміші – «Камедула» (1919–20, Ліберці), «Подєбрадка» (1923–26, Подєбради). Після 2-ї світової війни розпочався новий період укр. таборової преси. Укр. Г.-с. п. з'являлася у таборах для інтернованих у Зх. Німеччині та Австрії: «Проти шерсти» (Ландек; 1945, видавець Л. Сенишин; 1946–48, видавець Ю. Середяк), «Грім» (Байройт), «Комар» (Гіршбург), «Джміль» (Коріген; усі – 1946), «Цвіркун» (Ванген), «Люшня» (Мюнхен; обидва – 1947), «Блазень» (1948, Новий Ульм) та ін. Тривалий час виходила сатир.-гуморист. ілюстров. г. «Оса», яку започаткували 1945 інтерновані в Італії вояки 1-ї Укр. дивізії УНА (м. Ріміні). 1947–48 вона виходила у м. Шеффілд (Велика Британія) та Лондоні. Випускали її гол. ред. і карикатурист В. Каплун, карикатурист О. Слупчинський, письменник Ю. Форись та ін.

Значна заслуга у збереженні укр. сміх. культури належить Г.-с. п. укр. еміграції. Першим часописом, який виходив поза межами України, був згаданий вище двотижневик «Страхопудъ» (1863–68, Відень). І. Франко вважав цей журнал «найліпшим гумористично-сатиричним часописом, на який доси здобулася галицька Русь». У США від 1902 виходило понад 20 сатир.-гуморист. газет і журналів: «Оса» (1902–03, Оліфант); «Шершень» (1908–11), «Молот» (1908–12), «Оса» (1912–13), [«Іскра»](#) (1917–20), «Молот» (1919–25), [«Лис Микита»](#) (1920–23), «Перець» (1923–25), «Пугач» (1925), «Проломъ» (1925), «Сміх і правда» (1926–28), «Канчук» (1931), «Боеві жарти» (1936), «Колька» (1936–38), «Око» (1939), «Микита» (1948–56), «Нове точило» (усі – Нью-Йорк); «Оса» (1918–29), «Батіг» (1921), «Оса» (1931), «Реп'ях» (1957), «Кропило» (1970; усі – Чикаго); «Жорна» (1941), «Лис» (1950), «Лис Микита» (1951–91; усі – Детройт); «Шафа грає» (1961, Філадельфія). У Канаді від 1913 з'явилися такі часописи, як «Кадило» (1913–18, Вінніпег, Ванкувер), «Кропило» (1915–16), «Вуйко» (1917–18, 1925–26), «Точило» (1930–43), [«Комар»](#) (1949–50), «Канадун. Canadoon» (1975–76; усі – Вінніпег), «Гарапник» (1921–22, 1930–35, Едмонтон), «Горнятко» (1994–95, Торонто). У Буенос-Айресі виходили «Шершень», «Батіжок» (обидва – 1930-і рр.), «Мітла» (1948–76), «Аркан» (1953). У Польщі, крім таборової преси, видавали часописи «Лемко» (1913?, Нови Сонч), «Сміхамет» (1923–38, Гданськ), «Колючки» (1926–29, Варшава); у Чехії, відповідно, – «Подєбрадка» (1923–24, Подєбради); в Австрії – «Страхопудъ» (1863–68), «Єретик» (1920-і рр.; обидва – Відень); у Німеччині – «Запроторений комар – Їжак» (1946–48, Мюнхен), «Лис Микита» (1948–49, Мюнхен); у Австралії – «Перець» (1950); у Бразилії – «Батіжок» (1938–40, Куритіба). Найбільшою популярністю серед читачів користувалися часописи: «Точило» (1930–43, Вінніпег, видавець С. Дорошук), який мав цікаву автуру; «Мітла» (1948–76, Буенос-

Айрес, видавець Ю. Середяк; автори А. Калиновський, А. Демусь, М. Задека; карикатуристи Б. Крюков, В. Цимбал та ін.), до якого щорічно виходив і гуморист. календар-альманах з однойм. назвою; ілюстров. журнал-місячник «Комар» (1949–50, Вінніпег, видавець І. Тиктор, ред. та видавець М. Левицький), який намагався продовжити традиції львів. «Комара»; ілюстров. місячник «Лис Микита» (1951–91, Детройт, видавець Е. Козак), що і досі вважається вершиною укр. діаспор. Г.-с. п. (з ним співпрацювали письменники І. Керницький, Б. Нижанківський, М. Понеділок, А. Демусь, З. Когут, У. Любович-Старосольська, О. Тарнавський, М.-А. Голод та ін.; карикатуристи Е. Козак, О. Слупчинський, М. Левицький та ін.). Політ. карикатури з «Лиса Микита» (1948–49, Мюнхен, видавець Е. Козак) передруковували відомі світ. часописи. Загалом 1902–91 в укр. діаспорі вийшло бл. 50 сатир.-гуморист. часописів, не враховуючи таборової преси.

Проголошення незалежності України створило нову суспільно-політ. ситуацію, що сприяло демократизації видавн. процесу. Від 1991 в Україні з'явилися такі сатир.-гуморист. часописи: ілюстров. газета Волин. асоц. сатириків «Нате» (1990–97, Луцьк, ред. Ф. Мандзюк); ілюстров. кольор. ж. [«ВУС»](#) (1992–96, Київ, ред. О. Черногуз; художник П. Ткаченко); газета-тижневик «Усмішка» (1992, Київ, ред. В. Герейло); ілюстров. ж. «Перець» (від 1992, Київ; засновники видавництва «Преса України» та ред. ж. «Перець», обсяг 16 сторінок, наклад понад 11 тис. прим.; гол. ред. М. Прудник, гол. художник О. Кохан; автори В. Субота, Г. Гарченко, Л. Забара, І. Власенко, Ф. Бондар, В. Семеняка, Р. Демчук, І. Токарчук, Г. Соломончук, П. Федотюк, Л. Куліш-Зіньків, В. Дугар, Ю. Савчук, В. Пальцун та ін., карикатуристи А. Василенко, Р. Сахалтуєв, В. Адамович, Г. Майоренко, М. Капуста, В. Сингаївський, В. Фльорко, І. Савлюк, В. Чмирьов, О. Монастирський, О. Гуцол, С. Рябоконт та ін.); ілюстров. місячник «Ти диви!» (1993, Київ, ред. Ю. Ячейкін), який вмщував матеріали укр. та рос. мовами; «Страхопуд» (1993–94, Львів), кілька номерів якого видав М. Яремчишин, а проілюстрував М. Фірман; ілюстров. газета для дітей «Перчень» (1994–2003, Київ, ред. Ю. Прокопенко, гол. художник А. Василенко); сатир. г. «Гаківниця» (1995, Київ, ред. В. Бойко); «Патилько» (1995–2004, м. Коломия Івано-Фр. обл., засн. і видавець М. Савчук; карикатуристи В. Коновалюк, І. Бежук); гуморист.-сатир. газети «Тарас Бульба» (1996–97, Львів, художник Ю. Лилик, засн. і видавець приватне підприємство «Пантів»), «Носоріг» (1990-і рр., Дніпропетровськ, видавець В. Луценко; обидві публікували матеріали укр. та рос. мовами) та «Від вуха – до вуха» (1995–98, Київ, ред. В. Краснюк, В. Бойко; художник Г. Майоренко, автори А. Горбівненко, В. Шукайло, В. Коваль, М. Білокопитов, І. Кидрук, І. Сочивець, В. Чубенко та ін.; карикатуристи А. Василенко, В. Солонько, Б. Ревчун та ін.); гуморист. двотижневик, згодом тижневик [«Веселі вісті»](#) (1998–2004, Київ, ред. В. Баранов, В. Чепіга, В. Бондаренко; художник М. Александров; автори В. Бабій, Ф. Бондар, Л. Куліш-Зіньків, М. Шапошник, П. Юрик, П. Ребро, Г. Гайовий та ін.; карикатуристи М. Капуста, В. Лазунько, О. Монастирський та ін.), який заснувала і видавала г. «Вісті Центральної спілки споживчих товариств України»; г. «Ха-Ха» (2000, Львів, ред. Б. Волошин), яка виходила як

додаток до г. «Експрес»; місячник «КУМ» (2002, Київ, ред. В. Сіренко; художник П. Васько; автори В. Панченко, П. Глазовий, Г. Єременко, І. Бокий, І. Сочивець, С. Юрченко, М. Возіанов та ін.), який мав соціаліст. спрямування, вміщував матеріали укр. та рос. мовами проти режиму Л. Кучми; ілюстров. місячник «Червоний перець» (від 2002, Київ, засн., видавець та шеф-ред. Ю. Задоя, гол. ред. І. Задоя; гол. художник С. Глазов; автори О. Черногуз, В. Шукайло, П. Осадчук, Ю. Задоя, Ф. Лузан, В. Чепіга та ін., карикатуристи Г. Майоренко, В. Солонько та ін.), який вміщує гострі політ. і соц. статті укр. та рос. мовами (вийшло кілька спецвипусків і «бліців» багатосоттисячними накладками). За кордоном виходить укр. гуморист.-сатир. ілюстров. місячник [«Всесміх»](#) (від 1991, Торонто), який заснувала, видає і редагує Р. Галешко (автори: з України – П. Глазовий, П. Рошко, П. Ребро, М. Савчук, І. Ярич, Р. Паньчишин, зі США – Г. Черінь, Є. Стецьків, з Канади – Р. Галешко, Р. Колісник, С. Гурко; карикатуристи: з України – В. Шевченко, з Канади – І. Яців та В. Маґас).

Гуморист.-сатир. сторінки, підбірки є фактично в кожній укр. газеті чи журналі. Широкою популярністю в 1990-і рр. користувалися в читача оповідки Пилипа Задюганого з-під Коломиї (псевд. М. Савчука) у г. «Молодь України» (Київ); гуморист. матеріали Марциняка (псевд. Р. Солила, Б. Волошина) у г. «Ратуша» (Львів); у 2000-і рр. – гострі сатир. статті Юзя Обсерватора (псевд. Ю. Винничука) у г. «Поступ» (Львів) та ін.

Рекомендована література

1. Гнатюк В. Рукописні гумористичні часописи // Зап. НТШ. Л., 1920. Т. 130;
2. Шанковський Л. Гумор і сатира в УПА // Календар «Мітли» на 1958 рік. Буенос-Айрес, 1957;
3. Коринт Б. Військова преса УСС // Вісті комбатанта. Нью-Йорк, 1962. Ч. 1;
4. Рудий Е. Преса УССів // Календар «Мітли» на 1964 рік. Буенос-Айрес, 1963;
5. Гончарук М. Українська сатира періоду революції 1905– 1907 років. К., 1966;
6. Гак А. Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку. Новий Ульм; Філядельфія, 1973;
7. Капелюшний А. Сатиричний журнал «Червоний перець». Л., 1986;
8. Вішка О. Українська таборова преса вояків Армії УНР, інтернованих у Польщі в 1920–1924 рр. // Мат. 4-го Міжнар. конгресу українців. Історія. Ч. 2. О.; К.; Л., 1992;
9. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.). Л., 1996;
10. Павлюк І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917– 1939 рр.). Л.; Лц., 1997;
11. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Л., 1999;
12. Остапенко П. Гумористичний журнал київського студентства 60-х рр. ХІХ ст. «Помийниця» // Укр. періодика: історія і сучасність. Л., 2000;
13. Галушко М. Українські часописи Станіслава (1879– 1944 рр.). Л., 2001;
14. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.). Л., 2001;

15. Сніцарчук Л. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30 рр. ХХ ст. Л., 2001;
16. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920– 39 рр.). Л., 2002;
17. Савка М. Українська еміграційна преса в Чехословацькій республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.). Л., 2002.

Бібліографічний опис:

Гумористично-сатирична періодика / М. В. Савчук // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24713>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).